

РОЗДІЛ VI КУЛЬТУРНІ Й ДУХОВНІ ПИТАННЯ

*Н.І. Загребельна
(м. Київ)*

БЛАГОДІЙНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ОСВІТЯН УКРАЇНИ У РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Перша світова війна стала одним з найбільш трагічних і переломних періодів в історії українського народу. Незважаючи на значну кількість праць, присвячених її історії, ця тема не знайшла ще повного відображення в спеціальних історичних наукових студіях.

Проблема дослідження благодійної діяльності є актуальною не лише з позицій висвітлення активності громадських гуманітарних організацій, а й під кутом зору тісного зв'язку останньої з багатьма галузями суспільного життя, реалізації їх досвіду за сучасних умов, у час утвердження загальнолюдських цінностей.

Проблему благодійності досліджували такі українські науковці, як В.О. Ореховський, С.П. Кармалюк, І.Г. Сулига, У.М. Головка, О.М. Донік, О.В. Сердюк, Т.І. Лазанська, Б.В. Бернадський, Т.М. Курінна.

З початком Першої світової війни постала нагальна потреба в організації медично-санітарної допомоги фронтовикам, підтримці постраждалого цивільного населення, забезпеченні армії продуктами харчування, медикаментами та ін. Небачена до того часу за своєю руйнівною силою війна викликала до життя величезний спалах громадської благодійності. Активізації останньої сприяло небувале патріотичне піднесення, яке охопило суспільство на її початковому етапі.

Чималі організаційні й матеріальні зусилля у справі опіки хворих і поранених фронтовиків уже з перших днів після початку воєнних дій здійснювалися різними громадськими організаціями, представниками торгово-промислових кіл, інтелігенції.

Зокрема в Києві 27 липня відбулося термінове засідання Вченої ради університету св. Володимира під головуванням в.о. ректора Т.Д. Флоринського. Було вирішено відрахувати 5% від жалування професорсько-викладацького складу на користь сімей, члени яких перебували на фронті, приготувати університетську клініку для прийому поранених воїнів, а нову, збудовану на Батисевій горі, передати у розпорядження

місцевого управління Товариства Російського Червоного Хреста ТРЧХ¹. Згодом Фізико-хімічному товариству, яке діяло при університеті, було доручено організувати виготовлення різних медикаментів, постачання яких із-за кордону в зв'язку з війною значно скоротилося, а то й зовсім припинилося. Особливо відчувався дефіцит хлороформу для операцій поранених воїнів, виробництво якого товариством невдовзі було налагоджено².

Робота колективу ще одного відомого київського вищого навчального закладу – Політехнічного інституту – у зв'язку з початком війни обговорювалася на засіданні його Вченої ради 24 липня. Було вирішено питання про забезпечення сімей студентів, мобілізованих до армії, та про влаштування лазарету в приміщенні інституту. Вже до 6 вересня всі центральні корпуси його було відведено для розміщення поранених воїнів, а для облаштування госпіталю створено з професорів інституту спеціальну комісію³.

Особливо значними за розмахом гуманітарної допомоги як військовим, так і цивільному населенню були заходи освітніх закладів Київського навчального округу.

В останньому, якому підпорядковувалися освітні заклади Київської, Волинської, Подільської, Полтавської й Чернігівської губерній, роботу багатьох з них було перебудовано відповідно до вимог воєнного часу. Чимало гімназій та училищ округу, насамперед у Києві, надали свої приміщення для воїнів запасу під час їх мобілізації до армії й розміщення лазаретів⁴.

Уже з перших днів воєнних дій на фронті до міста почали надходити ешелони з пораненими солдатами та офіцерами, яких розміщували в щойно відкритих лазаретах, у першу чергу в приміщеннях навчальних закладів. Зокрема у будинку 2-ї чоловічої гімназії по Бібіковському бульвару, 18 було розташовано лазарет Київського губернського земства на 200 ліжок, в училищі імені К.Д. Ушинського по вул. Фундуклеївській, 53 – лазарет службовців Київського навчального округу на 50 ліжок⁵, в училищі імені М.А. Терещенка по вул. Великій Підвальній, 38 розмістилися лазарет на 300 чол. і 3-й етапний Георгіївський госпіталь імені на 120 чол., що перебували під особистою опікою імператриці Олександри Федорівни. Щоб зручніше було транспортувати поранених і хворих, від трамвайного кільця на Львівській площі до будинку з лазаретами проклали окрему трамвайну колію⁶.

Багато студентів, особливо випускників медичного факультету Університету св. Володимира, молодих лікарів виказали бажання служити благородній справі допомоги хворим та пораненим воїнам-співвітчизникам. Серед них був і майбутній великий письменник киянин

М.О. Булгаков. 4 квітня 1916 р. він подав прохання на ім'я головноуповноваженого ТРЧХ при арміях Південно-Західного фронту, в якому просив надати йому місце лікаря в одному з медичних закладів Червоного Хреста. Прохання було задоволене. 6 квітня він був призначений молодшим лікарем передового загону № 60/3, розташованому у Кам'янці-Подільському. Через два місяці його перевели в санітарний госпіталь на ту ж посаду, яку він займав до 13 вересня 1916 р. Того дня М.О. Булгаков подав рапорт з проханням звільнити його від посади у Червоному Хресті в зв'язку з призовом на військову службу (він став ратником ополчення II-го розряду) ⁷. Чимало не тільки студентів, а й учнів гімназій та реальних училищ відправлялися на фронт добровольцями не лише у санітарні частини, а й безпосередньо на бойові позиції. Траплялося немало випадків, коли молоді воїни проявляли себе в боях як безстрашні герої.

Слухачки Київських вищих жіночих курсів і медичного відділення при них надавали допомогу пораненим та хворим військовим як сестри милосердя, займалися пошиттям білизни для пацієнтів лазаретів. Учениці жіночих середніх навчальних закладів не тільки шили останню для фронтовиків, а й брали участь у різних зборах пожертвувань на потреби війни. Педагогічний персонал учбових закладів Київського округу щомісяця робив для цього відрахування з власного жалування. Окремі викладачі університету та гімназій влаштовували публічні лекції, доходи з яких ішли на допомогу жертвам війни. Багато педагогів було призвано до війська (тільки з початкових міністерських і земських училищ Київського навчального округу відправилися на фронт 318 чол.) ⁸.

6 серпня 1914 р. при Управлінні округу було засновано Комітет з надання допомоги пораненим та сім'ям військовослужбовців. Наприкінці того року останній, який поділявся на декілька комісій, складався з 200 членів на чолі з окружним інспектором А.В. Ліперовським. Першочерговим завданням цього товариства стало влаштування в Києві госпіталю для поранених воїнів на 100 чол. Вже 28 серпня лікувальний заклад став до ладу завдяки значним пожертвуванням не тільки почесних попечителів, а й сторонніх приватних осіб, які щиро співчували діяльності Комітету. Одночасно з київським лазаретом він також утримував палату на 10 ліжок у госпіталі Міністерства народної освіти в Петрограді ⁹. Всього ж у 1914 р. на потреби, пов'язані з війною, Комітетом було витрачено 98 тис. руб, у той час як на його рахунок надійшло пожертвувань на суму 201 тис. руб (у тому числі від навчальних закладів округу всіх рівнів – 58 185 руб) ¹⁰. До Великодня 1915 р. це благодійне товариство організувало також збір і відправку подарунків від останніх до діючої армії, шість вагонів яких було розподілено між трьома полками ¹¹.

Західні регіони України – такі, як Волинь та Поділля – з перших днів війни стали прифронтовою зоною, що спричинило мобілізацію їх сил і ресурсів для армії. Тут розміщувалися госпіталі, лазарети, військові склади, тилові резерви, формувалися маршові роти й батальйони. Зокрема в Житомирі, який був адміністративним центром Волинської губернії, на кінець листопада 1914 р. зосереджувалося 22 шпиталі. У лікувальному закладі, влаштованому в приміщенні 2-ї чоловічої гімназії по вул. Пушкінській, 38, з 236 ліжок для поранених нижніх чинів 91 було обладнано за рахунок казни, а решта 145 – на кошти дружин офіцерів військових частин, які дислокувалися у місті (41 ліжко), педагогів та учнів 1-ї Житомирської чоловічої гімназії (28 ліжок), 2-ї чоловічої гімназії (також 28 ліжок), землемірного училища (18 ліжок), жіночої гімназії Овсяникової (8 ліжок)¹².

Учнівська молодь Житомира на залізничному вокзалі кожного разу під час прибуття поїзда з пораненими воїнами, не маючи можливості надавати відчутну матеріальну підтримку, допомагала останнім фізично – переносила важкопоранених з вагонів поїзда до трамваю й супроводжувала їх по всьому шляху його руху до лікувальних закладів, працювала санітарями¹³.

В одному з найбільших українських міст – Харкові – у 1916 р. функціонував Центральний педагогічний комітет Харківського навчального округу з надання допомоги жертвам війни, до складу якого входили лазарет на 60 хірургічних ліжок і Комісія з надання допомоги педагогам, які постраждали на війні¹⁴.

Значними були роль та місце української інтелігенції й студентства в роботі громадських благодійних організацій, особливо у Комітеті Всеросійського союзу міст Південно-Західного фронту і в Товаристві допомоги населенню Півдня Росії, яке постраждало від воєнних дій.

Отже, благодійницька діяльність навчальних закладів у роки Першої світової війни на користь різних категорій постраждалого цивільного населення виявилася досить ефективною та стала яскравим прикладом згуртування суспільства в кризові періоди новітньої вітчизняної історії.

¹ Києвлянин. – 1914. – 31 июля.

² Державний архів м. Києва. – Ф. 16. – Оп. 353. – Спр. 108. – Арк. 3, 6–8; Отчет Попечителя Киевского учебного округа о состоянии учебных заведений и учреждений округа за 1914 год. – К., 1915. – С. 41–42.

- ³ Києвлянин. – 1914. – 29 июля; 6 сентября.
- ⁴ Отчет Попечителя Киевского учебного округа о состоянии учебных заведений и учреждений округа за 1914 год. – К., 1915. – С. 42.
- ⁵ Києвлянин. – 1914. – 11 августа.
- ⁶ *Галайба В.* Міське зразкове училище імені М.А. Терещенка // Вечірній Київ. – 1997. – 29 листопада. – № 252. – С. 13.
- ⁷ Центральний державний історичний архів України. – Ф. 719. – Оп. 2. – Спр. 1169. – Арк. 1, 4, 13, 19.
- ⁸ Отчет Попечителя Киевского учебного округа о состоянии учебных заведений и учреждений округа за 1914 год. – С. 45, 47.
- ⁹ Там само. – С. 49–50.
- ¹⁰ Там само. – С. 51; Отчет о деятельности Комитета при управлении Киевского учебного округа по оказанию помощи раненым и семьям запасных (за время с 1 января по 1 мая 1915 года). – К., 1915. – С. 349.
- ¹¹ Там само. – С. XVI.
- ¹² Державний архів Житомирської області. – Ф. 119. – Оп. 1. – Спр. 1609. – Арк. 246–250.
- ¹³ Там само. – Арк. 251–253.
- ¹⁴ Весь Харьков на 1917 год. Издание Е.С. Элькина. – Х., 1917. – Ст. 163, 166, 169–174, 191–192.